

DE SOCIOLOGISCHE BRIL

Boekbespreking

De 'wokebeweging' onder de loep

Eline de Jong

Universiteit Antwerpen
eline.dejong@uantwerpen.be

Ewoud Vandepitte

Universiteit Antwerpen
ewoud.vandepitte@uantwerpen.be

Lobke Van Ryckeghem

Universiteit Antwerpen
Lobke.VanRyckeghem@student.uantwerpen.be

Walter Weyns (2021) *Wie Wat Woke? Een cultuurkritische benadering van wat we (on)rechtvaardig vinden*. Kalmthout: Pelckmans. 239 pagina's, € 24,50, ISBN 9789464014440.

Check je wit privilege! Identiteitspolitiek verdeelt de maatschappij! Stop de woke-waanzin! De afgelopen jaren vlogen heel wat termen rond in een steeds verder gepolariseerd debat over sociale (on)rechtvaardigheid. Dat is ook socioloog Walter Weyns (UAntwerpen) niet ontgaan. In zijn boek *Wie Wat Woke? Een cultuurkritische benadering van wat we (on)rechtvaardig vinden* onderneemt hij een poging wegwijs te worden in dit debat en de zogeheten 'wokebeweging' te duiden.

Het boek bevat enkele rake kritieken, boeiende reflecties en is doorgaans zeer leesbaar en zelfs amusant geschreven. Voor de welwillende lezer valt dus heel wat te ontdekken. Tegelijkertijd lijkt het boek twee vertellers te kennen: enerzijds een sociologisch nieuwsgierige stem die onderzoekt wat de wortels en uitingen van het verscherpt gevoel voor rechtvaardigheid zijn. Anderzijds spreekt een woke-scepticus die waarschuwt voor de ontsporingen en paradoxen die zijns inziens besloten liggen in 'de wokebeweging'. Het boek schetst daarbij echter zo'n selectieve karikatuur van deze beweging dat een eerlijk debat ver weg lijkt. Hierdoor is *Wie Wat Woke?* een glibberig boek geworden dat zich makkelijk verliest in gratuite kritiek of recuperatie in de reactionaire 'war on woke'. Op die manier blijft de lezer achter met het gevoel dat voor een productief debat andere interventies nodig zijn.

Een verscherpt rechtvaardigheidsgevoel

Weyns deelt het boek op in twee delen. Het eerste deel beschrijft 'Het woke geloof' als een 'verscherpt rechtvaardigheidsgevoel'. Weyns schetst het klassieke (libe-

rale) beeld van rechtvaardigheid als een geblinddoekte vrouw justitia die mensen beschouwt als rationele, formeel gelijkwaardige individuen. Daartegenover plaatst hij een rits kritieken: zijn we dan niet meer dan rationele individuen? Is vrouw justitia niet kleurenblind? Maakt ze geen valse universaliteit naar het beeld van een particuliere positie van mannelijke, witte, heteroseksuele dominantie? In stukken als deze is Weyns op zijn sterkst als populariserende publieke socioloog; dan slaagt hij erin zijn kennis van de klassiekers zoals John Rawls, Immanuel Kant, Martin Luther King en Stokely Carmichael op een speelse en begrijpelijke manier te koppelen aan hedendaagse debatten over bijvoorbeeld *Black Lives Matter*.

Centraal voor 'de wokebeweging' stelt Weyns het begrip 'witheid'. Dit karakteriseert hij als *prismatisch begrip*: zoals een prisma wit licht breekt in tal van verschillende kleuren, zo breekt een kritische analyse van relaties van onderdrukking de witte neutraliteit in tal van facetten. Meer nog, die breking van het licht trekt ook een politiserende lijn: 'witheid' vormt de gemeenschappelijke vijand van een kleurrijke en diverse 'woke'-coalitie die strijdt tegen onderdrukking. Vanuit deze kernanalyse voert Weyns de lezer mee via invullingen van diversiteit, intersectionaliteit, veilige plaatsen en antiracisme.

Het tweede deel van het boek gaat dieper in op 'De woke werken': de zogeheten 'wokebeweging' streeft sociale verandering na door te focussen op hoe we spreken, welke binaire opdelingen we maken, hoe identiteiten worden vormgegeven, aan welke kennis we legitimiteit toekennen en zo verder. Verrassend is daarbij het voorbeeld van de wiskunde: tegen het eind van het boek zet Weyns in enkele pagina's uiteen hoe wiskundige toepassingen – vaak onbedoeld – institutioneel racisme kunnen aanwakkeren en komt kritiek op hoe doorgedreven abstrahering betekenisvolle relaties met de omgeving kan bemoeilijken.

In beide delen van het boek schetst Weyns dat 'de wokebeweging' vol paradoxen zit: ze houdt van diversiteit maar treedt tegelijkertijd hard op tegen andere opinies. Ze voert complexe termen in maar uit zich liefst in simpele slogans. Ze verkettert hokjesdenken maar deelt de wereld zelf in hokjes op. Weyns legt daarbij meer dan eens de vinger op de wonde. Tegelijkertijd ondergraaft *Wie Wat Woke?* haar potentiële bijdrage aan een productieve discussie grotendeels omdat het zelf aan enkele paradoxen ten prooi valt.

Ironisch ideaaltype of ridiculiserende karikatuur?

In de 'ten geleide' wordt 'woke' als een stroming benoemd, eerder dan als een echte sociale beweging. Het nadeel is dat stromingen vluchtig zijn en moeilijk grijpbaar. Als oplossing voor die vluchtigheid hanteert Weyns de ideaaltypische 'woke persoon'. De auteur verdedigt die aanpak als een keuze om helder de kernideeën te belichten. Het is echter discutabel in welke mate hij dat ook werkelijk doet. De auteur opteert namelijk voor een weergave die bij momenten eerder verhult dan verheldert

door zich toe te spitsen op de meest extreme voorbeelden, door een selectief gebruik van ironie, en door een scheve verhouding te schetsen tussen verschillende stemmen in het debat.

Om het ideaaltype van ‘de woke persoon’ inhoud te geven, beroept de auteur zich meer dan eens op extreme voorbeelden, om dan te waarschuwen voor de ontsporingen die ‘woke’ in zich draagt. Sommige van die voorbeelden zijn verhelderend, zoals de Britse komiek Andrew Doyle die via het fictieve twitterpersonage ‘Titiana McGrath’ ‘woke’-tendensen uitvergroot tot absurditeiten, waarbij de satire lang serieus werd genomen. Andere voorbeelden daarentegen tonen een sociologisch slordige misrepresentatie: in een passage over genderidentiteit haalt Weyns het voorbeeld aan van iemand die als puber een geslachtsverandering ondergaat en daar later met spijt op terugkijkt. Dat dit ene voorbeeld een uitzondering vormt in vergelijking met beschikbare cijfers over dit onderwerp blijft echter onbesproken (Bustos et al. 2021). Dit soort ‘cherry picking’ maakt dat het boek de zelf in het leven geroepen karikaturen bij momenten voor waarheid aanneemt – en in dit specifieke geval bovendien een schadelijk transfobisch narratief voedt.

Ook is vaak onduidelijk wie precies aan het woord is. Weyns hanteert uitsmijters zoals ‘de witte man zich mag schamen tot in het diepst van zijn wezen’ (p. 67), of ‘hoewel woke personen de waarheid in pacht lijken te hebben, vinden ze waarheid niet zo belangrijk’ (p. 162). Maar om welke ideaaltypische ‘woke persoon’ gaat het hier? Gaat het om uitspraken op sociale media of krantenpagina’s, of zijn dit invullingen door de auteur? Eén ding is in ieder geval duidelijk: het boek geeft geen weerspiegeling van het brede spectrum aan posities en de daarbij behorende nuances en gematigdheden zoals de auteurs van deze boekbespreking die uit het dagelijks leven en in hun onderzoek kennen. Een voorbeeld daarvan is een groeiende tendens om het gebruik van het containerbegrip ‘wit’ kritisch te bevragen, zoals de Ierse schrijfster en onderzoeker Emma Dabiri bijvoorbeeld doeltreffend doet in haar boek *What white people can do next* (2021). Of denk aan manieren waarop begeleiders van workshops voor sociale bewegingen machtsdynamieken veranderen door ruimtes te scheppen waar geluisterd kan worden naar de ervaringen van mensen die buiten dominante groepsnormen vallen (Tractie, z.d.). Dergelijke nuances komen in *Wie Wat Woke?* amper aan bod. In een boek dat onder meer gaat over de onderdrukking die vervat zit in de verhoudingen van wie er over wie spreekt, en op welke manier – de zogenaamde epistemische onrechtvaardigheid – is dit een van de paradoxen die de auteur lijkt te ontgaan.

Ook de toon van het werk roept vragen op. In zijn populariserende manier van wetenschapsbeoefening hanteert Weyns een speelse toon die bij wijlen aangenaam leest (‘je bent niet minder mens als je samen de horlepiep danst’). Maar op andere momenten vervalt hij in een ridiculiserende ironie die enkel wordt toegepast op ‘woke’-stemmen. Woke-sceptici daarentegen blijven gevrijwaard van die spottende toon. De clowneske en karikaturale wijze waarop ‘de wokebeweging’ wordt neerge-

pend schept een ongelijk speelveld: leden van de rechtvaardigheidsbeweging die de schrijver onder de term ‘woke’ schaart staan vanaf het begin al 6-0 achter.

Dezelfde scheefgetrokken tendens valt ook op in de ruimte die verschillende stemmen in het boek krijgen. Het debat over de transfobie van J.K. Rowling? De kritiek wordt in een paar paragrafen simplistisch weggezet, terwijl Rowlings eigen standpunt breed wordt uitgemeten. De argumentatie van de ‘defund the police’-beweging? Het wordt slechts benoemd als bijzin in een groter punt van kritiek over de manier waarop de ‘wokebeweging’ de termen ‘systeem’ en ‘structuur’ gebruikt. En de ‘woke’-boegbeelden? Weyns keert hiervoor meerdere malen terug naar Robin DiAngelo, schrijfster van het boek *White innocence*, maar hij vergeet voor het gemak dat de positie van DiAngelo juist binnen bepaalde ‘woke’-kringen ter discussie staat. En ook in zijn discussie over de Nederlandse vertaling van Amanda Gormans *The Hill We Climb* door Marieke Lucas Rijneveld is hij onzorgvuldig: hoewel binnen deze controversie de witte huidskleur van Rijneveld wel degelijk een rol speelde, was een fundamenteel deel van de kritiek gericht op het feit dat Rijneveld zelf in een interview had laten ontvallen de Engelse taal niet goed te beheersen¹ – wat de terechte vraag opwierp of Rijneveld de juiste persoon was om een vertaling van een Engelse spokenwordbundel op zich te nemen.

Wie schrijft waarom over ‘woke’?

Een van de centrale argumentatielijnen uit de ‘woke’-hoek draait rond reflexiviteit over de eigen positie binnen de maatschappij, en dat participanten aan een debat valse neutraliteit achterwege laten. De ironie is dat dergelijke zelfreflectie over de eigen positie in het debat in dit boek ontbreekt. De lezer krijgt daarbij de indruk dat de auteur met twee stemmen spreekt. Enerzijds spreekt Weyns als onderzoekend sociaalwetenschapper die benieuwd is vanwaar die ‘nieuwe’ kritieken komen en lijkt hij een zekere sympathie voor het verscherpte rechtvaardigheidsgevoel te hebben. Anderzijds spreekt Weyns als woke-skepticus die waarschuwt voor hoe de ‘wokebeweging’ de oude witte man van de troon wil stoten. Al neemt hij die sceptische positie zelden expliciet in, ze schemert impliciet door in het gebruik van ironie, de selectie van voorbeelden en de algemene framing van het boek zelf. Het is duidelijk dat Weyns het hedendaagse spel van de verpersoonlijkte politiek niet wil meespelen, maar het ontlopen van die positionering maakt dat zelden duidelijk is waar het argument nu echt naartoe gaat. Door zijn eigen positie als oudere mannelijke witte professor onbesproken te laten maakt de auteur het de tegendraadse ‘woke’ lezer wel erg makkelijk om dit boek weg te zetten als een apologie van een zich bedreigd voelende witte man.

Dit roept ook de vraag op voor wie dit boek bedoeld is. De ondertitel appelleert aan een ‘we’, maar wie worden daarmee bedoeld? ‘Woke’ personen zullen zich in dit werk waarschijnlijk maar moeilijk kunnen herkennen, en alhoewel er ook voor

¹ Marieke Lucas over de zoektocht naar eigen identiteit: ‘Ik weet niet waar het eindigt’. Fragment uit talkshow M, 17 juli 2020, <https://kro-ncrv.nl/marieke-lucas-over-de-zoektocht-naar-eigen-identiteit-ik-weet-niet-waar-het-eindigt>.

hen verdiepende elementen in te vinden zijn worden die door de algemene framing en toon overschaduwd. De woke-scepticus zal daarentegen extra munitie vinden, waarmee Weyns een – waarschijnlijk onbedoelde – dienst verleent aan de tegenstanders van het rechtvaardigheidsbegrip dat hij in dit boek probeert te doorgronden.

Wegen uit het ‘woke’-moeras

In *Wie Wat Woke?* worden weinig productieve stappen benoemd die bijdragen aan de bevordering van discussies omtrent sociale (on)rechtvaardigheid. Daarom suggereren we bij wijze van afsluiting drie wegwijzers uit het moeras van het huidige ‘wokedebat’.

Ten eerste beargumenteren we dat een beter debat start bij het achterlaten van de term ‘woke’. Hoewel Weyns lezers waarschuwt zijn gebruik van het begrip met een korreltje zout te nemen, biedt het boek geen kritische reflectie op hoe die term wordt gebruikt en door wie. Net zoals eerder met de term ‘politieke correctheid’ gebeurde, is de betekenis van woke gekaapt in een reactionaire ‘war on woke’. Voorbeelden van deze ‘strijd tegen woke’ zijn er te over: de inmiddels demissionaire Nederlandse minister van Justitie en Veiligheid en lijsttrekker van de VVD voor de aankomende verkiezingen, Dilan Yesilgöz, hekelde vorig jaar het ‘wokisme’ als een bedreiging voor de rechtsstaat (Yesilgöz 2022), en in België richtte een groep academici in januari van dit jaar nog een ‘meldpunt voor woke-incidenten’ op (*De Standaard* 2023). De term ‘woke’ gooit dezer dagen verschillende fenomenen op één hoop en saboteert daarmee een degelijke inhoudelijke discussie (Boersema 2022; Purnelle 2022). Weyns bevraagt die reactionaire kaping niet, en lijkt in zijn algemene framing zelfs de uitgangspunten ervan te reproduceren. Beter lijkt het ons de knoop te ontrafelen door verschillende debatten te onderscheiden. Het kan bijvoorbeeld gaan over de zin of onzin van een concept zoals ‘wit privilege’ (Topolski 2017), over de verschillende vormen en niveaus van onderdrukking en over sociale verandering (Aouragh 2018), of over wat ‘dekolonisering’ precies inhoudt (Bogaert 2023).

Een tweede suggestie gaat over het purisme waarvoor *Wie Wat Woke?* waarschuwt. De drang naar morele zuiverheid en het minutieus wijzen op elke imperfectie van met name (potentiële) medestanders beperkt zich uiteraard niet tot progressieve bewegingen, maar komt daar ook in voor. De feministische auteurs bergman en Montgomery (2017) analyseren bijvoorbeeld hoe ‘rigide radicalisme’ een vorm is van voorhoededenken, gericht op het fixeren van betekenissen via ideologische orthodoxie. Zo’n rigiditeit biedt een (vals) gevoel van ‘juistheid’ dat toelaat om fouten te vermijden in een onzekere setting, en daarbij ook controle over zichzelf en de omgeving uit te oefenen. Tegenover de vaak verstikkende sfeer die dat meebrengt plaatsen deze auteurs ‘vreugdevolle militantie’: een strijdvaardige en open houding gericht op het uitbouwen van collectieve capaciteit tot bevrijding, door zich

te focussen op sociale relaties, experiment en indien nodig het zich onttrekken van ‘toxische verhoudingen’.

Een derde en laatste suggestie gaat over productievere vormen van conflict. In *We will not cancel us* (2020) spreekt adrienne maree brown als radicale zwarte feministe over de vormen van ‘cancel culture’ binnen de anti-racistische beweging. Als principe erkent zij de waarde van ‘calling out’ – het publiekelijk onthullen van machtsmisbruik in een context waarin dat al te vaak genormaliseerd wordt. Het wordt echter een probleem wanneer die techniek ook wordt gebruikt om conflict of misverstand mee te lijf te gaan: dan wordt het een mechanisme van bestraffing en uitsluiting eerder dan van transformatie. Ze onderscheidt dan ook een reeks criteria om voor zichzelf te beslissen wanneer een ‘call out’ gepast lijkt. Voor een gezond conflict lijkt het haar nodig om misbruik, machtsverschillen en onenigheid te kunnen benoemen en erkennen in lastige gesprekken, maar daarbij voorbij te gaan aan binariteiten zoals goed/slecht of schuldig/onschuldig. In contrast daarmee stelt zij voor conflicten meer te benaderen in termen van onderlinge afhankelijkheid, en van verantwoording in een context van imperfectie met als doel om collectief te groeien.

Op de laatste pagina’s van zijn boek pleit Weyns met Blaise Pascal voor het waarden van complexiteit, subtiliteit en de *esprit finesse* die het ‘wokedenken’ in haar verabsoluterende vertolkingen zou ontberen. De balans tussen de nodige strijd naar grotere rechtvaardigheid en de reële complexiteit van de menselijke verhoudingen is inderdaad fragiel. Het is echter maar de vraag of dit boek aan de eigen maatstaven daarvan voldoet.

Literatuur

- Aouragh M (2018) De beperkingen van Wit Privilege: Shortcuts in de antiracisme strijd. *De Socialist*, 4 maart, <https://socialisme.nu/de-beperkingen-van-wit-privilege-shortcuts-in-de-antiracisme-strijd/> (bekeken op 5 februari 2023).
- bergman c en Montgomery N (2017) *Joyful militancy: Building thriving resistance in toxic times*. Chico: AK Press.
- Boersema J (2022) De ‘war on woke’ is goed georganiseerd. *OneWorld*, 13 september, <https://www.oneworld.nl/lezen/politiek/de-war-on-woke-is-goed-georganiseerd/> (bekeken op 20 december 2022).
- Bogaert K (2023) *In het spoor van Fanon*. Antwerpen: Epo.
- brown am (2020) *We will not cancel us – and other dreams of transformative justice*. Chico: AK press.
- Bustos VP, Bustos SS, Mascaro A, Del Corral G, Forte AJ, Ciudad P, Kim EA, Langstein HN en Manrique OJ (2021) Regret after Gender-affirmation Surgery: A Systematic Review and Meta-analysis of Prevalence. *Plastic and reconstructive surgery*. Global open, 9(3): e3477. DOI:10.1097/

GOX.00000000000003477.

- Dabiri E (2021) *What white people can do next: from allyship to coalition*. London: Penguin Books.
- De Standaard (2023) Academici richten meldpunt op voor 'woke-incidenten', 27 januari, https://www.standaard.be/cnt/dmf20230126_98308422 (bekeken op 21 april 2023).
- Purnelle B (2022) Woke is een stopwoord voor wie niet wil dat de samenleving verandert. *MO*, 17 april, <https://www.mo.be/column/woke-is-een-stopwoord-voor-wie-niet-wil-dat-de-samenleving-verandert> (bekeken op 20 december 2022).
- Topolski A (2017) Wit privilege is niet alleen maar wit. *MO*, 1 november, <https://www.mo.be/column/wit-privilege-niet-alleen-maar-wit> (bekeken op 20 december 2022).
- Tractie (z.d.) Hand-out: mainstream en marges in groepen. Verkregen van: <https://www.tractie.be/sites/default/files/inline-files/HO%20Tractie%20mainstream%20%26%20margins.pdf> (bekeken op 23 april 2023).
- Yesilgöz-Zegerius D (2022) HJ Schoo-lezing: Doen wat nodig is om onze democratische rechtsstaat te beschermen. *EW Magazine*, 12 september, <https://www.ewmagazine.nl/nederland/achtergrond/2022/09/lees-hier-de-volledige-hj-schoo-lezing-van-dilan-yesilgoz-terug-901019/> (bekeken op 5 februari 2023).
-

Over de auteurs

Eline de Jong studeerde literatuurwetenschap (Universiteit van Amsterdam) en sociale antropologie (University of Oxford). Momenteel werkt ze aan een doctoraat in de sociologie aan de Universiteit Antwerpen. In het kader hiervan verricht ze onderzoek naar solidariteit in de context van sociale ondernemingen en het maatschappelijk middenveld. Haar onderzoek kadert binnen het Europese project SOLiDi (zie www.solidi.eu).

Ewoud Vandepitte studeerde moraalwetenschappen en sociologie aan de Universiteit Gent. Momenteel werkt hij aan de Universiteit Antwerpen aan een doctoraat in de sociologie over hoop in de klimaatbeweging. Eerder schreef hij over thema's als klimaatrechtvaardigheid, publieke sociologie en hoe sociale bewegingen gemeenschappelijke grond voor collectieve actie vormgeven.

Lobke Van Ryckeghem is masterstudente sociologie aan de Universiteit Antwerpen. Daarbij verdiept ze zich via het honoursprogramma in de milieusociologie. In het kader van haar master volbracht ze een stage bij de onderzoeksgroep CRESC. Verder startte ze de artikelreeks 'De Sociodialog' op, waarin ze maandelijks in dialoog treedt met een socioloog omtrent uiteenlopende onderwerpen zoals milieuklassen en genitale verminking bij vrouwen.